

KRYSTYNA KRZYŻANOWSKA,
MAGDALENA D. KOWALEWSKA
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

STAN ZORGANIZOWANIA I KIERUNKI ROZWOJU SPÓŁDZIELNI ROLNICZYCH W WYBRANYCH KRAJACH EUROPEJSKICH

1. Wstęp

Spółdzielczość wiejska to m. in. wspólne inicjatywy podejmowane przez rolników, realizacja wspólnie określonych celów, a także organizowanie się i dostosowanie produkcji do wymagań rynku.

W wielu krajach Unii Europejskiej spółdzielczość rolnicza ma istotny udział w funkcjonowaniu rynku rolnego. Służy ona autentycznie interesom rolników i jest coraz bardziej potrzebna w miarę pogłębiającej się komercjalizacji oraz świadczenia usług gospodarstwom rolnym przez odpowiednio wyspecjalizowane przedsiębiorstwa usługowe [Pudęlkiewicz 2009]. W krajach „UE-15” grupy producentów – spółdzielnie branżowe, są podstawowym ogniwem struktury zorganizowanego rynku produktów rolnych, tworzono go z udziałem producentów. Grupy te (spółdzielnie) zrzeszając się głównie w krajowych i regionalnych spółdzielczych związkach branżowych posiadają średnio ponad 65% udziału w sprzedaży hurtowej produktów rolnych oraz ich przetwórstwie. Dzięki temu producenci taniej zaopatrują się w środki do produkcji rolnej i korzystniej sprzedają swoje produkty, przejmując część wartości dodanej, jaka powstaje na kolejnych etapach obrotu oraz przetwórstwa produktów rolnych [Martynowski 2010].

W Polsce aktualnie obsługą wsi i rolnictwa zajmuje się siedem branż spółdzielczych. Należą do nich: spółdzielnie mleczarskie, banki spółdzielcze, rolnicze spółdzielnie produkcyjne, gminne spółdzielnie „Samopomoc Chłopska”, spółdzielnie ogrodniczo-pszczelarskie, spółdzielnie kółek rolniczych oraz zupełnie nowy typ - powstający w ostatnich latach - spółdzielcze grupy producentów rolnych. Określając kierunek rozwoju spółdzielczości rolniczej w Polsce po uzyskaniu człon-

kostwa w Unii Europejskiej należy wskazać spółdzielczość branżową, a więc powstawanie i rozwój spółdzielczych grup producentów rolnych. Termin: „grupa producentów rolnych” nie oznacza formy prawnej zorganizowania się producentów rolnych (mogą one występować jako spółdzielnie, spółki z o. o., zrzeszenia i stowarzyszenia), a jedynie wskazuje na jej charakter funkcjonowania na rynku. W Polsce we wrześniu 2012 roku działało około 960 grup producentów rolnych, z czego 31% stanowiły grupy spółdzielcze, a także ponad 300 wstępnie uznanych grup oraz uznanych organizacji producentów owoców i warzyw, z czego 8% zorganizowanych zostało w formie spółdzielni [Suchoń 2011, www.minrol.gov.pl]. Warto dodać, że spółdzielnie prowadzące swoją działalność jako grupy producentów rolnych, są w ostatnich latach jedyną rozwijającą się formą spółdzielni.

Celem artykułu jest przybliżenie stanu i kierunków działalności spółdzielni rolniczych w wybranych krajach UE. Informacje te mogą być przydatne w procesie modernizacji struktur spółdzielczości rolniczej oraz określenia kierunków jej rozwoju w Polsce. W artykule wykorzystano raport z badań dotyczący spółdzielni rolniczych w Europie przeprowadzonych w 2009 r. przez Komitet Generalny Spółdzielczości Rolniczej w Unii Europejskiej (COGECA) oraz dane wtórne pochodzące z Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa a także literaturę przedmiotu. Wyniki analizy przedstawiono w formie opisowej, tabelarycznej i graficznej.

2. Spółdzielnie rolnicze w wybranych krajach europejskich

W Europie spółdzielnie pojawiły się w trudnych ekonomicznie i społecznie warunkach w XIX wieku. Rolnicy stopniowo odkrywali, że dzięki podejmowaniu wspólnych działań mogą poprawić swój dostęp do rynków i wspólnie finansować takie działania, jak: zaopatrzenie, badania, przetwórstwo, handel, dystrybucję i promocję. Obecnie spółdzielnie rolnicze są głównymi udziałowcami sektora rolno-spożywczego we wszystkich państwach członkowskich Unii Europejskiej, a także w pozostałych krajach Europy. Szczegółowe dane dotyczące stanu zorganizowania się rolników w spółdzielnie zaprezentowano w tabeli 1.

Z danych zamieszczonych w tabeli 1. wynika, że w Szwecji i Finlandii liczba spółdzielni rolniczych jest stosunkowo niewielka, ale zrzeszają one dużą liczbę rolników, natomiast w Austrii funkcjonuje duża liczba spółdzielni rolniczych, które skupiają małą liczbę rolników.

W Unii Europejskiej różnorodność spółdzielni rolniczych jest znaczna i spółdzielnie położone na północy Europy osiągnęły wyższy poziom integracji w porównaniu do niektórych rejonów południowych. Powstały wyspecjalizowane, bardzo duże spółdzielnie (grupy kapitałowe), które zajmują znaczącą pozycję na

globalnym rynku. Rolnicy w tej części Europy są często członkami kilku spółdzielni w zależności od tego, iloma działami produkcji się zajmują. Sprzyja to rozwijaniu współpracy i tworzeniu przez producentów coraz większych organizacji. Na przykład producenci rolni w Szwecji najczęściej należą do czterech różnego rodzaju spółdzielni, podobnie rolnicy z Finlandii legitymują się przynależnością do co najmniej trzech spółdzielni.

Tabela 1

Spółdzielnie rolnicze w wybranych krajach europejskich w 2008 roku

Państwo	Liczba spółdzielni	Liczba zrzeszonych rolników (w tys.)	Średnia liczba rolników zrzeszonych w spółdzielniach
Austria	1049	18,7	18
Czechy*	596	134,0	225
Finlandia	46	65,0	1413
Francja	3000	b.d.	b. d.
Grecja	6170	750,0	122
Hiszpania	3989	1 160,3	291
Irlandia	150	128, 8	853
Litwa*	201	8,7	43
Łotwa	107	8,4	79
Słowenia	76	b.d.	b.d.
Szwecja	30	67,0	2233

*Dane za 2006 r.

Źródło: Agricultural Cooperatives in Europe. Main Issues and Trends. Including a compendium of Cogeca member organisations. Brussels, 15 September 2010, s. 47-81.

W krajach Europy środkowej i południowej w dalszym ciągu utrzymuje się tradycyjny model spółdzielczości. Nadal funkcjonuje trzystopniowa struktura (spółdzielnie podstawowe, drugiego i trzeciego stopnia), która umożliwia spółdzielniom podstawowym osiągać sukcesy na rynkach lokalnych, a także – poprzez swoje organizacje wyższego szczebla – wchodzić na rynek europejski i globalny. Niska koncentracja spółdzielni w południowej części Europy jest wynikiem m. in. większej niechęci członków i podmiotów lokalnych do współdziałania.

Tabela 2

Udział spółdzielni rolniczych w rynku żywnościowym w wybranych krajach UE (w %)

Kraj	Produkty mleczne		Mięso		Owoce i warzywa		Zboża		Środki do produkcji rolnej	
	2003	2008	2003	2008	2003	2008	2003	2008	2003	2008
Austria	94,0	44,0	20,0	20,0	–	–	60,0	0,0	–	–
Finlandia	97,0	97,0	78,0	83,0	40,0	40,0	–	–	–	–
Francja	37,0	37,0	–	–	–	35,0	74,0	74,0	60,0	70,0
Hiszpania	40,0	40,0	60,0	60,0	45,0	45,0	35,0	35,0	–	–
Irlandia	97,0	97,0	70,0	70,0	–	–	–	–	–	–
Łotwa	25,0	34,0	–	–	–	–	30,0	35,0	–	–
Niemcy	68,0	70,0	35,0	28,0	45,0	50,0	–	–	54,0	54,0
Słowenia	80,0	b.d.	76,0	b.d.	76,0	b.d.	28,0	60,0	–	–
Polska*	b.d.	70,0	b.d.	6,0	–	–	b.d.	7,0	–	–

Źródło: Agricultural Cooperatives in Europe. Main Issues and Trends. Including a compendium of Cogeca member organisations. Brussels, 15 September 2010, s. 47-81 i dane Spółdzielczego Instytutu Badawczego za 2010 r.

Spółdzielnie w krajach Unii Europejskiej funkcjonują przede wszystkim w układzie branżowym, zgodnym z rodzajem produkcji rolnej. Dużą rolę odgrywają również spółdzielnie wielozadaniowe, zajmujące się zaopatrzeniem w środki do produkcji rolnej, jak również spółdzielnie świadczące usługi dla swoich członków. Dane na ten temat przedstawiono w tabeli 2. Spółdzielnie rolnicze Unii Europejskiej dostarczają ponad 50% środków do produkcji rolnej, a ich udział w zbiorze, przetwórstwie i sprzedaży produktów rolnych wynosi ponad 60%. Spółdzielczość mleczarska zdominowała rynek żywnościowy w Finlandii, Irlandii i Niemczech, natomiast najwięcej spółdzielni zajmujących się dostawą środków do produkcji rolnej odnotowano we Francji. Spółdzielnie rolnicze dobrze też funkcjonują w sektorze owoców i warzyw, na rynku wieprzowiny i wołowiny oraz w sektorze zbóż.

W wielu krajach europejskich całe sektory produkcji rolniczej są często zdominowane przez spółdzielnie, np. produkcja oliwy z oliwek w Grecji, wina we Włoszech, buraków cukrowych w Austrii. W kilku krajach z powodzeniem działają też spółdzielnie wielobranżowe [Mierzwa 2010]. Spółdzielczość rolnicza w wielu krajach europejskich jest bardzo dobrze zorganizowana. Na przykład we Francji występuje obecnie 3000 przedsiębiorstw spółdzielczych (spółdzielni, związków

spółdzielczych, spółdzielni rolniczych wspólnego interesu (SICAs). Popularne są spółdzielnie podstawowe, które odbierają od rolników ich plony, często przechowują, a następnie jak najkorzystniej sprzedają na rynku. Spółdzielnie, które dysponują odpowiednimi budynkami i wyposażeniem zajmują się magazynowaniem produktów rolnych. Wyróżnić można także spółdzielnie zajmujące się zaopatrzeniem w środki do produkcji rolnej. Spółdzielnie te zajmują się skupem m.in. takich produktów, jak: nasiona, opakowania, nawozy, pestycydy czy sprzęt rolniczy, które następnie sprzedają swoim członkom. Odnotować należy także spółdzielnie usług, które świadczą na rzecz swoich członków usługi związane z konserwacją i naprawami sprzętu rolniczego czy drobnymi pracami remontowo-budowlanymi. Niektóre spółdzielnie zajmują się przetwórstwem mleka, wieprzowiny czy wytwarzaniem pasz. Udział spółdzielni w przetwórstwie wzrasta, gdyż spółdzielnie realizują plan przejmowania wielu spółek z o.o. z sektora prywatnego. Spółdzielnie są współnikami takich spółek [Suchoń 2012].

Innym przykładem dobrze zorganizowanej spółdzielczości rolniczej są Niemcy. Według danych na koniec 2010 r. funkcjonowały tam następujące spółdzielnie podstawowe: 264 spółdzielnie mleczarskie, 105 spółdzielni producentów bydła i mięsa, 209 plantatorów wina, 89 producentów owoców i warzyw, 330 spółdzielni zaopatrzenia i zbytu, spółdzielnie kredytowe oraz inne działające na wsi np. związane z bioenergią, leśnictwem czy łowiectwem (610). W systemie niemieckim występują także centrale spółdzielni mleczarskich, ubojnie, spółdzielnie przetwórstwa owocowo-warzywnego. Członkami tych spółdzielni są nie tylko producenci rolni, ale także spółdzielnie podstawowe, które składają się z rolników. Centrale uzupełniają i wspierają działalność miejscowych, podstawowych spółdzielni, umożliwiając i gwarantując im zbyt wykraczający poza zasięg terytorialny spółdzielni oraz przejmując ważne mechanizmy i funkcje regulujące rynek i ceny. Spółdzielnie podstawowe należą do związków regionalnych, których obecnie w Niemczech jest sześć oraz do związku sprawdzającego (audytu) [Suchoń 2012].

Interesy spółdzielni rolniczych państw europejskich na forum różnych instytucji UE reprezentuje Komitet Generalny Spółdzielczości Rolniczej w Unii Europejskiej – COGECA (General Confederation of Agricultural Co-operatives in the EU). To ponadnarodowe zrzeszenie spółdzielni działających w sektorze rolnictwa i rybołówstwa powstało 24 września 1959 r. w Hadze. W momencie utworzenia w skład COGECA wchodziło 6 członków, obecnie skupia ono 76 organizacji, w tym 10 pochodzących z krajów spoza UE. Reprezentuje interesy ponad 38 000 spółdzielni funkcjonujących na terenie UE-27. Od momentu utworzenia COGECA uznawany jest przez instytucje europejskie za główny organ przedstawicielski całego sektora spółdzielni rolniczych, leśnych i rybackich.

Do głównych celów działania tej organizacji należy:

- reprezentowanie interesów europejskich spółdzielni rolniczych w negocjacjach z instytucjami UE i innymi organizacjami społeczno-gospodarczymi uczestniczącymi w kształtowaniu wspólnej polityki rolnej,
- promowanie nawiązywania kontaktów i współpracy między spółdzielniami rolniczymi w krajach Unii Europejskiej,
- podejmowanie badań dotyczących ekonomiczno-społecznych problemów spółdzielczości rolniczej i sektora rybołówstwa,
- podejmowanie i rozwijanie współpracy z COPA i innymi organizacjami działającymi w sektorze rolnictwa zarówno na poziomie europejskim, jak i światowym¹.

W sprawach związanych z polityką rolną COGECA ściśle współpracuje z Komitetem Rolniczych Organizacji Zawodowych Unii Europejskiej (COPA) – pierwszą europejską organizacją reprezentującą interesy indywidualnych producentów rolnych.

3. Spółdzielczość rolnicza w Polsce w ujęciu branżowym

W Polsce rynek produktów rolnych jest coraz lepiej zorganizowany, ale w większości przypadków bez udziału producentów. Stawia to polskich rolników w trudnej sytuacji dochodowej i konkurencyjnej. Niezorganizowanie polskich rolników jest przede wszystkim wynikiem upadku po 1990 r. spółdzielczości rolniczej, która skupowała od rolników około 60% produktów rolnych, a więc podobną wielkość jak spółdzielnie rolnicze w krajach UE-15.

Pierwsze dziesięć lat okresu transformacji to najtrudniejszy okres dla polskiej spółdzielczości, szczególnie rolniczej, która wcześniej zapewniała obsługę rolnictwa i która skupowała od rolników właściwie wszystko, co wyprodukowali. Rolnicy zrezygnowali z członkostwa w spółdzielni, ponieważ uważali je za nie swoje, a wręcz państwowe. Zlikwidowane zostały związki spółdzielcze wszystkich szczebli, co doprowadziło do zerwania więzi gospodarczych pomiędzy spółdzielniami. Udział spółdzielni w skupie produktów rolnych spadł do kilku procent, a lokalnie prawie do zera [Martynowski 2010, Domagalski 2012, Domagalska-Grędyś 2012]. Od rozpoczęcia przemian gospodarczych w 1989 roku można zaobserwować postępujący proces likwidacji spółdzielni rolniczych wszystkich branż. Zmiany dotyczące liczby spółdzielni rolniczych przedstawiono w tabeli 3.

¹ Agricultural Cooperatives in Europe. Main Issues and Trends. Including a compendium of Cogeca member organisations. Brussels, 15 September 2010, s. 19.

Tabela 3

**Liczba spółdzielni rolniczych w Polsce według branż
w latach 1989-2011**

Spółdzielnie rolnicze	Lata				2011/1989 [%]	Spadki
	1989	2000	2009	2011*		
Spółdzielnie zaopatrzenia i zbytu „SCh”	1 912	1 648	1 311	1 259	65,8	34,2
Spółdzielnie mleczarskie	323	238	165	156	48,3	51,7
Spółdzielnie ogrodniczo-pszczelarskie	140	128	87	73	52,1	47,9
Rolnicze spółdzielnie produkcyjne	2 089	1 024	760	734	35,1	64,9
Spółdzielnie kółek rolniczych	2 006	1 063	618	570	28,4	71,6
Ogółem	6 470	4 101	2 941	2 792	37,4	62,6

Źródło: M. Martynowski: Organizowanie się gospodarce rolników po 1990 roku. Krajowa Rada Spółdzielcza, Warszawa, lipiec 2010, s. 9 oraz dane za 2011 r. * D. Mierzwa: Rola sektora spółdzielczego w warunkach zmieniającej się koniunktury gospodarczej. Roczniki Naukowe „SERiA”. Warszawa – Poznań – Białystok, 2012 Tom XIV, Zeszyt 1, s. 310.

Aktualnie największy udział w produkcyjnej obsłudze gospodarstw rolniczych ma spółdzielczość mleczarska. Spółdzielnie te spośród wszystkich branż najlepiej dostosowały się do funkcjonowania w warunkach gospodarki rynkowej. W 2011 r. funkcjonowało 156 spółdzielczych zakładów mleczarskich, które posiadały około 70% udziału w rynku skupu i przetwórstwa mleka oraz zatrudniały około 18 tys. pracowników. W mleczarstwie postępuje proces konsolidacji, koncentracji i specjalizacji. Niektóre spółdzielnie mleczarskie: SM „Mlekoop” w Grajewie, SM „Mlekovita” Wysokie Mazowieckie, OSM Łowicz przejęły od kilku do kilkunastu mniejszych spółdzielni mleczarskich i w ten sposób wzmocniły swoją pozycję rynkową. W okresie transformacji ustrojowej duże straty poniosła spółdzielczość ogrodniczo-pszczelarska. Udział spółdzielni w skupie owoców i warzyw, wynoszący w 1989 r. ponad 60% spadł do zaledwie 2-3%. Znacznie zredukowały swoją działalność na rzecz rolnictwa spółdzielnie zaopatrzenia i zbytu. Obecnie tylko około 20% gminnych spółdzielni „SCh” zajmuje się zaopatrzeniem rolnictwa w środki do produkcji rolnej oraz skupem płodów i produktów rolnych. W dyspozycji gminnych spółdzielni „SCh” znajduje się około 9 000 sklepów detalicznych, 400 hurtowni, 500 zakładów produkcyjno-przetwórczych, 1800 magazynów, 4 sanatoria i ośrodki wypoczynkowe oraz 6 ośrodków szkoleniowych. Kolejną branżą spółdzielczą są spółdzielnie kółek i usług rolniczych, które prowadzą działalność gospodarczą najczęściej jako spółdzielnie osób prawnych. Członkami tych spółdzielni są kółka rolnicze zrzeszające rolników indywidualnych. Działal-

ność spółdzielni koncentruje się głównie na usługach mechanizacyjnych, w tym na zbiorze roślin zbóżowych. Do nowych kierunków działalności tych spółdzielni należy m. in.: sprzedaż środków do produkcji rolnej, prowadzenie stacji paliw, stacji kontroli pojazdów czy też usług warsztatowych. W 2011 r. działało tylko 570 SKR. Spółdzielnie te znacznie ograniczyły zakres świadczonych usług i wyprzedają większość maszyn rolniczych. Trzykrotnie zmniejszyła się również liczba rolniczych spółdzielni produkcyjnych. Kilkaset RSP, które aktualnie funkcjonują należy do pracujących w nich rodzin rolniczych. Często są to nowoczesne, prowadzone na wysokim poziomie zespołowe gospodarstwa rolne. Najwięcej rolniczych spółdzielni produkcyjnych zlokalizowanych jest w północno-zachodniej części kraju [Boguta, Gumkowski, Martynowski, Piechowski 2011].

4. Grupy producentów rolnych w Polsce i ich formy organizacyjne

Obowiązujące w okresie transformacji instrumenty polityki państwa nie sprzyjały organizowaniu się rolników w struktury gospodarcze. Również w latach 90. miało miejsce negatywne nastawienie do spółdzielczości zarówno samych rolników, jak i otoczenia rolnictwa. Pustkę powstałą po zaprzestaniu obsługi rolników starano się wypełnić organizując rolników w zrzeszenia i stowarzyszenia. Nie były to jednak najlepiej dostosowane formy prawne do prowadzonej działalności gospodarczej producentów artykułów rolnych. Miejsce spółdzielni, z których odeszło większość producentów rolnych, zajęli pośrednicy.

Aby wspierać proces gospodarczego organizowania się rolników 15 września 2000 roku uchwalona została ustawa o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw [Dz. U. Nr 88 z 2000 r., poz. 983 z późn. zm.]. Ustawa ta umożliwiła wsparcie finansowe dla grup producentów rolnych, natomiast nie przewidziano żadnej pomocy finansowej na tworzenie i funkcjonowanie związków grup producentów rolnych [Martynowski 2010, Dec 2012]. Okres od uchwalenia ustawy o grupach producentów rolnych do dnia integracji Polski z UE był niekorzystny dla procesu organizowania się producentów rolnych również z powodu braku środków pomocowych, które pozwoliłyby wspierać rolników w zakresie informacyjno-doradczym. Projekty PHARE zostały zakończone, a nowe programy nie były jeszcze uruchomione.

Po wejściu Polski do UE znacznie poprawiły się warunki pomocy dla powstających grup producentów rolnych. Nowelizacja ustawy o grupach producentów rolnych i ich związkach z dnia 18 czerwca 2004 r. umożliwiła członkostwo w grupie oprócz osób fizycznych również jednostkom organizacyjnym nie posiadającym osobowości prawnej oraz osobom prawnym [Dz. U. Nr 162 z 2004 r., poz. 1694]. To rozwiązanie zostało wprowadzone, aby dostosować nasze ustawodawstwo do

legislacji UE. Większe stawki pomocy finansowej dla grup i mniejszy rygor ich wykorzystania były bardzo ważną propozycją przy zakładaniu grup producentów rolnych. Duże znaczenie miało również umożliwienie członkostwa w grupie osób prawnych, co spowodowało, że rolnicze spółdzielnie produkcyjne i spółki z o.o. (powstałe głównie na bazie likwidowanych państwowych gospodarstw rolnych), zaczęły tworzyć grupy. Podmioty te wykorzystują własne biura, prawników i służby finansowe, czym nie dysponują producenci o małym i średnim potencjale produkcji, a w związku z tym ich sytuacja już na etapie inicjatywy tworzenia grupy jest o wiele trudniejsza niż osób prawnych. Ponad 30 rolniczych spółdzielni produkcyjnych utworzyło grupy producentów rolnych, poprzez tworzenie grupy jako spółdzielni osób prawnych, lub grupy z udziałem współpracujących indywidualnych rolników. Większość utworzonych grup zajmuje się zbożem i rzepakiem, ale są też grupy producentów owoców i warzyw, ziemniaków oraz trzody chlewnej.

Kolejna nowelizacja ustawy o grupach producentów rolnych i ich związkach z dnia 15 grudnia 2006 r. wprowadziła oczekiwane przez producentów kolejne zmiany, a mianowicie:

- zwolnienie z podatku dochodowego dotyczącego dochodów grupy, pochodzących ze sprzedaży produktów lub grupy produktów, dla których grupa została utworzona, wyprodukowanych w gospodarstwach jej członków (ograniczone przeznaczeniem na zakup środków do produkcji lub szkolenia);
- zwolnienie z podatku od nieruchomości od budynków i budowli w całości zajętych przez grupę, wykorzystywanych wyłącznie na przygotowanie i sprzedaż produktu, dla którego grupa jest utworzona oraz zaopatrzenie w środki produkcji [Dz. U. Nr 251 z 2006 r., poz. 1847].

Szczegółowe wytyczne dotyczące produktów i grup produktów, dla których mogą być tworzone grupy, minimalne liczby członków grupy oraz wielkości produkcji zawiera Rozporządzenie MRiRW z dnia 9 kwietnia 2008 r. [Dz. U. Nr 72 z 2008 r., poz. 424].

Zmiany, które dotyczyły zmniejszenia minimalnej rocznej wielkości produkcji towarowej dla poszczególnych województw, były wprowadzone z myślą o producentach o mniejszym potencjale – w praktyce nie przyczyniły się do znacznego przyspieszenia tempa powstawania grup. Obniżenie minimalnej liczby członków z 10 do 5 znacznie pomogło w organizowaniu się dużych towarowych gospodarstw, których właściciele zakładali i nadal zakładają 5-osobowe często rodzinne spółki. Zmniejszenie minimalnej rocznej produkcji towarowej dla gospodarstw np. miodu ze 100 tys. zł, na 50 tys. zł, czy zmniejszenie wymogu obszarów upraw kilku produktów nie spowodowało organizowania się producentów tych produktów.

Przyczyn słabego organizowania się producentów o małym i średnim potencjale produkcji rolnej, jak również organizowania się producentów produktów niszowych nie należy wyłącznie szukać w minimalnej dla grupy wielkości produkcji towarowej. Należą do nich również czynniki o charakterze:

- świadomościowym (niska świadomość ekonomiczna, brak zaufania producentów do siebie nawzajem, złe doświadczenia z przeszłości, brak liderów),
- ekonomicznym (brak wystarczających środków na rozpoczęcie działalności, trudności z zawieraniem kontraktów, brak zaplecza w postaci niezbędnych nieruchomości i urządzeń),
- prawnym (niedoskonałe rozwiązania prawne dla grup i ich związków, brak powiązań z rynkiem),
- organizacyjno-doradczym (brak fachowego doradztwa prawnego, ekonomicznego, handlowego).

Kluczowym problemem dotyczącym organizowania się rolników w grupy jest niska świadomość ekonomiczna wielu producentów, ale i odbiorców produktów, która nie pozwala rolnikom zobaczyć wprost korzyści wspólnego działania na rynku, a odbiorcom uświadomić sobie korzyści współpracy z grupą (np. duże i bardziej jednorodne partie produktu, ciągłość dostaw, stabilizacja dostaw w kolejnych latach, itp.). W efekcie znacznie szybciej organizują się producenci legitymujący się średnim i wyższym wykształceniem. Podobna sytuacja występuje wśród odbiorców, ci którzy rozumieją korzyści współpracy ze zorganizowanymi producentami nawet ich zachęcają do tworzenia grup i tym warunkują współpracę.

Wymienione akty prawne stanowią dużą pomoc w procesie tworzenia organizacji producenckich. Trzeba jednak pamiętać, że sam fakt istnienia odpowiednich uregulowań prawnych dotyczących organizowania się producentów rolnych w grupy, nie uchroni zainteresowanych prowadzeniem wspólnej działalności gospodarczej przed popełnieniem błędów zarówno na etapie tworzenia zespołu, jak i w czasie jego funkcjonowania. Przydatna jest tu dokładna znajomość przepisów zawartych w ustawach i umiejętność ich interpretowania, a także dostęp do fachowego doradztwa oraz doświadczeń osób, które odniosły sukces działając w podobnych organizacjach [Krzyżanowska 2011].

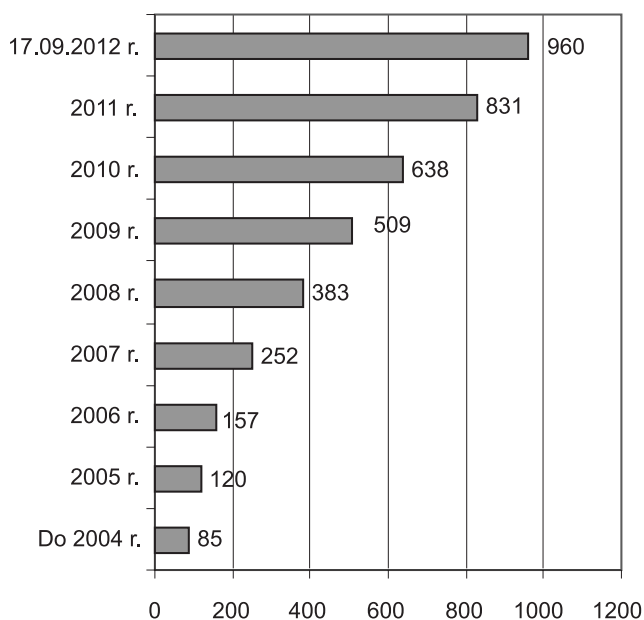
Po przystąpieniu Polski do struktur Unii Europejskiej liczba grup producentów rolnych (również działających w formie spółdzielni) systematycznie wzrastała. Szczegółowe dane na ten temat przedstawiono na rysunku 1.

Według stanu na 17. 09. 2012 r. w rejestrach urzędów marszałkowskich wpisanych było 960 grup producentów rolnych, z czego 31% funkcjonowało w formie spółdzielni, 63% prowadziło działalność jako spółka z o.o., 5% działało w formie zrzeszenia i 1% funkcjonowało jako stowarzyszenie. Najwięcej grup producentów rolnych powstało w województwach: wielkopolskim (241), kujawsko-po-

morskim (110) i dolnośląskim (109), natomiast najmniejszą liczbę grup odnotowano w województwach: małopolskim i świętokrzyskim. Najczęściej zakładane są grupy producentów zbóż i nasion roślin oleistych (243), producentów trzody chlewnej (193) i producentów drobiu (176). Najwięcej członków skupiają grupy producentów tytoniu (11,1 tys.), trzody chlewnej (4,1 tys.), mleka (3,5 tys.) oraz ziarna zbóż i nasion roślin oleistych (2,3 tys.). We wszystkich grupach producentów rolnych w Polsce zrzeszonych jest 24,9 tys. członków, czyli średnio 26 osób w grupie. [<http://ksow.pl/grupy-producentow-rolnych/warto-wiedziec.html>].

Rysunek 1

Liczba grup producentów rolnych w latach 2004-2012

Źródło: Opracowanie własne na podstawie M. Martynowski: Organizowanie się gospodarce polskich rolników po 1990 roku. Krajowa Rada Spółdzielcza, Warszawa, lipiec 2010, s. 16 oraz dane ARR za 2010-2012 r. (www.minrol.gov.pl).

Aktualnie formę spółdzielni wybierają głównie producenci trzody chlewnej (54,5%), ziarna zbóż i nasion roślin oleistych (17,8%), producenci mleka (14,9%) i drobiu (12,1%).

Jak wynika z przeprowadzonej analizy po akcesji Polski do struktur UE wzrosło tempo powstawania grup producenckich również działających w formie spółdzielni, ponieważ rolnicy mieli dostęp do funduszy na rozwój tego typu dzia-

łałości. Aktualnie spółdzielcze grupy producentów rolnych mogą korzystać ze wsparcia w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013, m. in. z działania 142: „Grupy producentów rolnych”, z działania 133: „Działania informacyjne i promocyjne” oraz z działania: „Zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej”. W przedstawionym w dniu 12 października 2011 r. projekcie rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich ze środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) w ramach Wspólnej Polityki Rolnej po 2013 r. Komisja Europejska opowiedziała się m. in. za dalszym wspieraniem tworzenia i funkcjonowania grup producentów rolnych w nowym okresie programowania, proponując jednocześnie zwiększony poziom wsparcia finansowego.

[file:///C:/Users/Krysia/Desktop/InterpelacjaTresc.xsp.htm].

5. Podsumowanie

Przeprowadzona analiza upoważnia do sformułowania kilku uogólnień i wniosków.

1. Po uzyskaniu członkostwa w Unii Europejskiej coraz większym zainteresowaniem polskich rolników cieszą się tzw. spółdzielnie branżowe, powstające w celu powołania grupy producentów rolnych. Wzrósł udział grup producentów rolnych funkcjonujących w formie spółdzielni z 22% w 2004 roku do 31% we wrześniu 2012 roku. Polscy rolnicy coraz częściej doceniają członkostwo w spółdzielczych grupach producentów rolnych, ponieważ łatwiej mogą sprzedać i otrzymać wyższą cenę za produkty rolne, a także taniej kupić środki do produkcji rolnej oraz funkcjonować na rynku unijnym. Można sformułować wniosek, że spółdzielcze grupy producentów rolnych będą cieszyć się coraz większą popularnością wśród rolników.
2. Pomimo pewnych sukcesów odnotowanych w zakresie rozwoju grup producenckich (w tym również spółdzielczych), istniejąca skala wspólnych inicjatyw drobnych producentów zmierzających do redukcji kosztów pośrednictwa handlowego między producentem a konsumentem jest wciąż mała i stanowi niszę, w której spółdzielczość mogłaby się rozwijać.
3. W ustawie o grupach producentów rolnych i ich związkach określono wsparcie finansowe dla grup producentów rolnych, natomiast nie przewidziano żadnej pomocy finansowej na tworzenie i funkcjonowanie związków grup producentów rolnych, dlatego też nie tworzą się regionalne i branżowe związki grup, w szczególności spółdzielczych, na wzór dobrze zorganizowanego rolnictwa w krajach Europy Zachodniej. W tzw. „sta-

rych” krajach UE-15 związki grup otrzymały znaczące wsparcie w końcu lat 90. (przed rozszerzeniem UE o 10 nowych państw), które mogło być przeznaczone na działalność administracyjną. W konsekwencji skonsolidowało to wszystkie branże i przygotowało je do konkurencji na Jednolitym Rynku Europejskim.

4. Aby zdynamizować proces rozwoju grup producentów rolnych dobrze byłoby zainteresować rolników możliwością organizowania się w związki w celu reprezentowania swoich interesów oraz wzmocnienia pozycji zarówno na rynkach lokalnych, jak i globalnych.

LITERATURA

1. Agricultural Cooperatives in Europe. Main Issues and Trends. Including a compendium of Cogeca member organisations. Brussels, 15 September 2010, s. 47 – 81.
2. Boguta W., Gumkowski Z., Martynowski M. (2008): Perspektywy rozwoju grup producentów rolnych do 2013 r. Krajowa Rada Spółdzielcza, s. 11.
3. Boguta W., Gumkowski Z., Martynowski M., Piechowski A. (2011): Spółdzielczość wiejska jako jedna z głównych form wspólnego gospodarczego działania ludzi. Wydaw. Spółdzielcze Sp. z o.o. Warszawa, s. 47-51.
4. Dec W. (2012): Polski model współpracy kooperacyjnej spółdzielni 2012. www.flop.lublin.pl/.../Dec_W_Polski_model_wspolpracy_kooperacyjnej_spoldzielni.pdf (data dostępu 23.09.)
5. Domagalska-Grędyś M. (2012): Rozwój gospodarstw rolnych poprzez działania grupowe producentów. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie nr 486, Seria Rozprawy nr 363, Kraków, s. 123.
6. Domagalski A. (2012): Fenomen spółdzielczości. [w:] Wieś i ruch ludowy w Polsce i w Europie. Idee, organizacje, środowisko. Red. naukowa F. Kampka, S. Stępka. Wydaw. Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego. Warszawa, s. 341.
7. Krzyżanowska K. (2011): Stan i perspektywy rozwoju grup producentów rolnych w Polsce. [w:] Wieś i rolnictwo w mediach. Gospodarstwa rodzinne podstawą europejskiego rolnictwa w odniesieniu do PROW 2007 – 2013. Red. naukowa E. Jaska. Wydaw. „Publicity”, Warszawa, s. 88.
8. Martynowski M. (2010): Organizowanie się gospodarcze polskich rolników po 1990 roku. Krajowa Rada Spółdzielcza, Warszawa, s. 5.
9. Mierzwa D. (2012): Rola sektora spółdzielczego w warunkach zmieniającej się koniunktury gospodarczej. Roczniki Naukowe „SERiA”. Warszawa – Poznań – Białystok, Tom XIV, Zeszyt 1, s. 310.
10. Mierzwa D. (2010): Przedsiębiorstwo spółdzielcze. Tradycja i współczesność. Wydaw. Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu. Wrocław, s. 178.
11. Pudełkiewicz E. (2009): Spółdzielcze formy gospodarowania w Polsce i w innych krajach Unii Europejskiej. [w:] Polityki europejskie, finanse i marketing. Red. naukowa M. Adamowicz. Warszawa, Nr 2 (51 – T.II), s. 287.

12. Suchoń A. (2011): Spółdzielnie rolnicze po akcesji Polski do Unii Europejskiej- wybrane zagadnienia prawne. Zeszyty Naukowe „Problemy Rolnictwa Światowego”, Zeszyt 4, T. 11, s. 150.
13. Suchoń A. (2012): Spółdzielnie rolnicze w wybranych państwach Europy Zachodniej; aspekty prawne i ekonomiczne. Zeszyty Naukowe SGGW „Problemy Rolnictwa Światowego”, Zeszyt 2, T 12, s. 96-98.
14. Dz. U. Nr 88 z 2000 r., poz. 983 z późn. zm.
15. Dz. U. Nr 162 z 2004 r., poz. 1694.
16. Dz. U. Nr 251 z 2006 r., poz. 1847.
17. Dz. U. Nr 72 z 2008 r., poz.424.
18. <http://ksow.pl/grupy-producentow-rolnych/warto-wiedziec.html> (data dostępu 28. 09. 2012r.).
19. <file:///C:/Users/Krysia/Desktop/InterpelacjaTresc.xsp.htm> (data dostępu 24. 09. 2012 r.).
20. www.minrol.gov.pl (data dostępu 28. 09. 2012 r.).

KRYSTYNA KRZYŻANOWSKA, MAGDALENA D. KOWALEWSKA

STAN ZORGANIZOWANIA I KIERUNKI ROZWOJU SPÓŁDZIELNI ROLNICZYCH W WYBRANYCH KRAJACH EUROPEJSKICH

Słowa kluczowe: *spółdzielnie rolnicze, grupy producentów rolnych, Unia Europejska*

STRESZCZENIE

W artykule przybliżono stan i kierunki działalności spółdzielni rolniczych w wybranych państwach członkowskich Unii Europejskiej, a także w pozostałych krajach Europy. Informacje te mogą być przydatne w procesie modernizacji struktur spółdzielczości rolniczej oraz określenia kierunków jej rozwoju w Polsce.

W krajach „UE-15” grupy producentów – spółdzielnie branżowe, są podstawowym ogniwem struktury zorganizowanego rynku produktów rolnych, tworzonego z udziałem producentów. Natomiast stan zorganizowania się producentów rolnych w Polsce jest nadal niewystarczający. Można zaobserwować systematyczny wzrost zainteresowania rolników spółdzielczą formą gospodarowania. Formę tę wybierają głównie producenci trzody chlewnej, ziarna zbóż i nasion roślin oleistych, producenci mleka i drobiu. Nie tworzą się regionalne i branżowe związki grup, w szczególności spółdzielczych, na wzór dobrze zorganizowanego rolnictwa w krajach Europy Zachodniej. Dobrze byłoby zainteresować rolników możliwością organizowania się w związki w celu reprezentowania swoich interesów oraz wzmocnienia pozycji zarówno na rynkach lokalnych, jak i globalnych.

KRYSTYNA KRZYŻANOWSKA, MAGDALENA D. KOWALEWSKA

STATE OF ORGANIZATION AND AGRICULTURAL COOPERATIVE DEVELOPMENT
TRENDS IN SELECTED EUROPEAN COUNTRIES

Key words: *agricultural cooperatives, agricultural producer, the European Union*

SUMMARY

The article brought closer to the status and directions of agricultural cooperatives in selected Member States of the European Union, as well as in other European countries. This information may be useful in the modernization of the agricultural co-operative structures and determine the direction of its development in Poland. In the countries of the "EU-15" producer groups - industry cooperatives, are an essential link in the organized structure of the market for agricultural products, created with producers. However, the state of organization of the agricultural producers in Poland is still insufficient. We can observe the steady growth of interest in the management of farmers' co-operative form. Mainly pig producers, grain and oilseeds, milk and poultry producers choose this form of cooperation. There are no regional trade and industry groups, particularly unions, like the well-organized agriculture in the countries of Western Europe. It would be of interest to farmers' ability to organize themselves in associations to represent their interests and strengthen its position in the markets for both local and global.

e-mail: Krystyna_krzyzanowska@sggw.pl